

ριλάβει μια τοποθέτηση πάνω στα εναλλακτικά μοντέλα κριτικής της νέας αμερικανικής πολιτικής που έχουν εμφανιστεί (επιχειρήματα περί αυτοκρατορίας των Χάρτ και Νέγκρι, επιχειρήματα περί νέου ιμπεριαλισμού, κλπ.).

Τίθεται πάντως το σημαντικό ερώτημα πώς θα επιτευχθεί μια νέα ισορροπία στον μετα-διπολικό κόσμο, η οποία να ξεφεύγει από το επικίνδυνο και προβληματικό πλαίσιο του αμερικανικού ηγεμονισμού. Η απάντηση που δίνει ο Βούλγαρης –και δικαίως– βρίσκεται σε μια ισχυρή Ευρώπη που θα αποτελέσει έναν νέο ηγεμονικό πόλο στο διεθνές σύστημα και η οποία θα ανοίξει νέα προοπτική μιας δημοκρατικότερης οργάνωσης της διεθνούς πολιτικής, περισσότερο συνεργατικής και με βαρύνοντα λόγο στους διεθνείς οργανισμούς (σελ. 140).

Ανακεφαλαιώνοντας τα προηγούμενα, ο Βούλγαρης θεωρεί ότι τελικώς η πρόκληση για την Ελλάδα είναι: στο εθνικό επίπεδο να μεταρρυθμίσει επιτυχώς τις κοινωνικο-οικονομικές της δομές και το πολιτικο-διοικητικό της σύστημα, στο ευρωπαϊκό επίπεδο να συμβάλλει ενεργητικά στην προώθηση της Ένωσης και στο διεθνές επίπεδο να προωθήσει τον εκδημοκρατισμό της παγκοσμιοποίησης. Συμπερασματικά, η συλλογή άρθρων του Γιάννη Βούλγαρη *Η Πρόκληση της Ηγεμονίας* αποτελεί μια ευχάριστη πρόκληση για κάθε αναγνώστη να στοχαστεί πάνω στα ουσιώδη ζητήματα της εποχής μας, ελληνικά και διεθνή. Γραμμένο με αμεσότητα, σαφήνεια και δύναμη, χωρίς όμως να γίνεται επιφανειακό, το βιβλίο επιτυγχάνει τον σκοπό του: να προβληματίσει, να διαφωτίσει και να ανοίξει νέες οπτικές χωρίς να κουράσει. Αξίζει έτσι να διαβαστεί και να συζητηθεί περαιτέρω από όλους – και όχι μόνον τους ειδικούς όπως γίνεται συνήθως.

ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΙΣΧΥΛΟ
ΣΤΟΥΣ ΜΕΤΑΜΟΝΤΕΡΝΟΥΣ:
ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ*

Τεύκρος Μιχαηλίδης

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΔΕΚΑΕΤΙΑ παρατηρείται μια σημαντική αύξηση στη λογοτεχνική παραγωγή έργων που συνδέονται με τον ένα ή τον άλλο τρόπο με τα μαθηματικά. Ακόμα πιο αξιοπερίεργο είναι ότι η αύξηση αυτή, κατά κανόνα συμβαδίζει και με την καλή ποιότητα. Στην παγκοσμιοποιημένη κοινωνία μας, όπου ισχύουν μόνον οι αδυσώπητοι νόμοι της αγοράς, το φαινόμενο δε μπορεί παρά να σηματοδοτεί μια αύξηση του ενδιαφέροντος εκ μέρους ενός κοινού, παραδοσιακά εχθρικού προς ο,τιδήποτε συνδέεται άμεσα ή έμμεσα με τα μαθηματικά.

Στον δικτυακό τόπο του Alex Kasman [13] καταχωρούνται όλα τα λογοτεχνικά έργα που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο μπορούν να χαρακτηριστούν ως «μαθηματική λογοτεχνία». Φυσικά η επιλογή των καταχωρίσεων είναι άκρως υποκειμενική, αφού δεν είναι δυνατό να υπάρξει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός της «μαθηματικής λογοτεχνίας». Λαμβάνοντας υπόψη αυτή την επιφύλαξη, είναι ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε τη ροή των καταχωρίσεων:

Δεκαετία	1901-1910	1911-1920	1921-1930	1931-1940	1941-1950	1951-1960
# τίτλων	3	0	9	5	9	17
Δεκαετία	1961-1970	1971-1980	1981-1990	1991-2000		
# τίτλων	20	16	29	68		

Είναι ακόμη ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι οι δημιουργοί αυτών των έργων είναι συχνά κορυφαίοι μαθηματικοί που διακρίνονται είτε στον τομέα της έρευνας (Stewart – Παπαδημητρίου) είτε στον τομέα της διδασκαλίας (Guedj). Άλλοι πάλι (Δοξιάδης, Crumey, Schogt) παρόλο που δεν ασκούν αυτή τη στιγμή το επάγγελμα του μαθηματικού έχουν μια βαθιά μαθηματική παιδεία, συχνά σε επίπεδο διδακτορικού από κορυφαία πανεπιστημιακά ιδρύματα.

Ο Τεύκρος Μιχαηλίδης διδάσκει μαθηματικά στη Μέση Εκπαίδευση.

* Το κείμενο αποτελεί την τελευταία συμπληρωμένη εκδοχή μιας παρουσίασης που έγινε στο 19ο συνέδριο Μαθηματικής Παιδείας στην Κομοτηνή, το Νοέμβριο του 2002.

Με όλες τις επιφυλάξεις που διατυπώσαμε πιο πάνω θα επιχειρήσουμε ένα περιγραφικό «ορισμό» της μαθηματικής λογοτεχνίας: Θα ονομάζουμε «μαθηματική λογοτεχνία» κάθε μορφή μυθοπλασίας στην οποία τα μαθηματικά παίζουν καθοριστικό ρόλο, είτε επειδή το αντικείμενο της πλοκής σχετίζεται με αυτά, είτε γιατί κάποιοι από τους χαρακτήρες της συνδέονται με αυτά και οι ενέργειές τους επηρεάζονται σημαντικά από αυτή τη σχέση.

Όπως θα δούμε και πιο κάτω, έργα που να ανταποκρίνονται σε αυτές τις προδιαγραφές δεν έχουμε πριν από τα τέλη του 19ου αιώνα. Ωστόσο, κορυφαία λογοτεχνικά έργα, από την αρχαιότητα μέχρι και τις μέρες μας, περιέχουν σημαντικές αναφορές είτε στα μαθηματικά, είτε στους μαθηματικούς και μάλιστα με τρόπο χαρακτηριστικό μιας ομοιογενούς προσέγγισης του αντικειμένου.

Από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα τα λογοτεχνικά κείμενα, όταν αναφέρονται στα μαθηματικά, επιδεικνύουν ιδιαίτερο σεβασμό. Ήδη από το 500 π.Χ., στην τραγωδία του Αισχύλου «Προμηθεύς Δεσμώτης», γίνεται αναφορά στους αριθμούς. Δεμένος στο βράχο του Καυκάσου, ο Προμηθέας απαριθμεί στο χορό των Ωκεανίδων τα όσα έχει προσφέρει στους ανθρώπους. Κι ανάμεσα στ' άλλα, «...και μην αριθμόν, έξοχον σοφισμάτων, εξηύρον αυτοίς...» (...μα και

τον αριθμό, την πιο τρανή σοφία βρήκα για χάρη τους εγώ...).

Όσο σεβασμό δείχνει η λογοτεχνία για τα μαθηματικά, τόση σκωπτική διάθεση και ειρωνεία επιδεικνύει για τους μαθηματικούς. Το κλισέ του «αφηρημένου μαθηματικού», του περιθωριακού τύπου που ζει «στον κόσμο του» είναι στοιχείο που υπάρχει ήδη από την κλασική αρχαιότητα. Γύρω στο 415 π.Χ. παίχτηκαν στην Αθήνα, οι Όρνιθες του Αριστοφάνη. Τα πουλιά, απηυδισμένα από τα καμώματα θεών και ανθρώπων αποφασίζουν να χτίσουν τη δική τους πολιτεία ανάμεσα σε γη και ουρανό. Μόλις αυτό γίνει γνωστό, αρχίζουν να παρελαύνουν μπροστά τους, διάφοροι επιτήδριοι και «ψώνια» ζητώντας να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στη νέα κυβέρνηση. Είναι ένας καθαρά επιθεωρησιακός τρόπος που χρησιμοποιεί ο Αριστοφάνης για να σατιρίσει διάφορους αθηναϊκούς χαρακτήρες.

νάμετά τους και ο μαθηματικός-αστρονό-
ος Μένωνας, ένα πολύ γνωστό πρόσωπο
την Αθήνα του εργάστηκε γύρω στο 430
.Χ. για την αμόρφωση του ημερολογίου.
Ο Μένωνας προσφέρεται να ...γεωμετρήσει
τον αέρα:

ΙΕΙ: ... Τι κάνεις πάλι εσύ εδώ; Ποιος είναι ο
λόγος που μας ήρθες;

ΜΕ: Θέλω να γεωμετρήσω τον αέρα και να
σας τον χωρίσω σε δρόμους.

ΙΕΙ: Στο θεό σου! και συ ποιος άνθρωπος εί-
σαι;

ΜΕ: Ποιος είμαι; εγώ; Ο Μένωνας, πού με
γνωρίζει όλη η Ελλάδα και ο Κολωνός!

ΙΕΙ: Και αυτά εδώ πού έχεις, πες μου, τι εί-
ναι;

ΜΕ: Χάρακες για τον αέρα. (διδακτικά) Γιατί
ο αέρας, βλέπεις, είναι στο σχήμα ολό-
κληρος πάνω κάτω σαν γάστρα. Αφού
λοιπόν τοποθετήσω εγώ από πάνω το
χάρακα αυτόν τον καμπυλωτό, βάζο-
ντας από μέσα ένα διαβήτη - καταλαβαί-
νεις;

ΠΕΙ: Δεν καταλαβαίνω.

Ο Αριστοφάνης δε χάνει την ευκαιρία
να σατιρίσει και την προσπάθεια των σο-
φών της εποχής του να τετραγωνίσουν τον
κύκλο.

ΜΕ: Θα τον μετρήσω βάζοντας ίσιο χάρακα,
για να σου γίνει ο κύκλος τετράγωνος
και στη μέση αγορά, και για να υπάρ-
χουν δρόμοι, πού να οδηγούν σ' αυτήν
κάθετοι στο ίδιο το κέντρο, και σαν από
αστέρι, πού το ίδιο είναι στρογγυλό, να
ξεκινούν από παντού σε ορθή γωνία λα-
μπερές ακτίνες.

ΠΕΙ: Ο άνθρωπος είναι Θαλής!

Η κατάληξη του διαλόγου μας επιβεβαι-
ώνει πόσο η αριστοφανική κωμωδία είναι ο
πρόγονος του Καραγκιόζη

ΠΕΙ: (φιλικά) Μένωνα!

ΜΕ: Τι είναι;

ΠΕΙ: Να το ξέρεις πώς εγώ σε αγαπώ - άκου-
σε λοιπόν τη συμβουλή μου και δίνε του
με τρόπο.

ΜΕ: Τι το κακό συμβαίνει;

ΠΕΙ: (εμπιστευτικά) Όπως στη Λακεδαίμο-
να, τους αποδιώχνουν κι εδώ τους ξέ-
νους, κι έχουν αρχίσει να πέφτουνε στην
πόλη μπόλικες σφαλιάρες.

ΜΕ: Μήπως λοιπόν έχετε πολιτικές ταρα-
χές;

ΠΕΙ: Μα τον Δία, όχι βέβαια.

ΜΕ: Αλλά πώς;

ΠΕΙ: Είμαστε όλοι μαζί σύμφωνοι να ξεσκο-
νίζουμε τους ξιπασμένους όλους.

Και με το απαραίτητο ξύλο ολοκληρώνεται
η έξοδος.

ΜΕ: (μουδιασμένα) Τότε εγώ να έφευγα.

ΠΕΙ: Ναι, μα τον Δία - δεν ξέρω μόνο αν θα
πρόφταινες, γιατί νάτες οι ξυλίες σε
πρόκαναν! (του δίνει)

ΜΕ: Αλίμονο μου ο κακομοίρης! (το βάζει
στα πόδια)

ΠΕΙ: Δεν το έλεγα από ώρα; Δεν φεύγεις κα-
λύτερα, να πας αλλού να μετρηθείς ο
ίδιος;

Ωστόσο ο Αριστοφάνης είναι σατιρικός
ποιητής. Δουλειά του είναι να διακωμωδεί
τους πάντες. Όμως, ανέκδοτα για τους μα-
θηματικούς αναφέρει ακόμα και ο Πλάτωνας
που είναι γνωστό το πόσο τους σεβόταν.
Έτσι στο διάλογο Θεαίτητος διαβάζουμε:

ΣΩΚΡΑΤΗΣ: «Όπως ακριβώς και ο Θαλής,
Θεόδωρε, που ενώ παρατηρούσε τα
άστρα κοιτάζοντας προς τα πάνω, έπε-
σε σ' ένα πηγάδι. Τότε, λένε πως κάποια
χαριτωμένη και σπιρτόζα υπηρέτρια απ'
τη Θράκη τον κορόιδεψε παρατηρώντας
πως από το μεγάλο ζήλο του να μάθει
για όσα είναι στον ουρανό, δε βλέπει αυ-
τά που είναι μπροστά του και ανάμεσα
στα πόδια του. Το ίδιο πείραγμα ισχύει
για όλους όσοι ζουν φιλοσοφώντας.
Πράγματι ένας τέτοιος άνθρωπος δεν
προσέχει διόλου τον πλησίον και τον
γείτονα, όχι μόνο το τι αυτός πράττει αλ-
λά σχεδόν και αν είναι άνθρωπος η τίπο-
τε άλλο ζωντανό. Τον ενδιαφέρει μόνο τι
τάχα είναι ο άνθρωπος και τι είναι αυτό
στην ανθρώπινη φύση που τη διαφορο-
ποιεί από αυτή των άλλων όντων.

Όσα είδαμε ως τώρα είναι αναφορές
στα μαθηματικά και τους μαθηματικούς μέ-
σα σε λογοτεχνικά κείμενα. Θα χρειαστεί να
περιμένουμε μέχρι το δέκατο ένατο αιώνα
για να έχουμε ένα λογοτεχνικό έργο αφιε-
ρωμένο εξ ολοκλήρου σε κάποιο μαθηματι-
κό θέμα. Ωστόσο αξίζει να αναφερθούμε σ'
ένα κατά βάση λογοτεχνικό κείμενο του 5ου
μ.Χ. αιώνα αφιερωμένο στο σύνολο των επι-
στημονικών γνώσεων της εποχής. Πρόκει-
ται για το έργο του Μαρσιανού Καπέλλα Οι
γάμοι του Ερμή και της Φιλολογίας (~ 410
μ.Χ.). Ο θεός Ερμής νυμφεύεται τη Φιλολο-
γία. Οι επτά ελεύθερες τέχνες παρελαύνουν
για να ευχηθούν και αυτοπαρουσιάζονται.
Ανάμεσά τους η Αριθμητική (που η παρου-
σίασή της καταλαμβάνει 58 από τις 379 σε-
λίδες του έργου), η Γεωμετρία (που ενσω-
ματώνει και τη Γεωγραφία με 60 σελίδες)
και η Αστρονομία (41 σελίδες). Το πιο ενδια-
φέρον σ' αυτό το κείμενο είναι η ιδέα του
συγγραφέα να επινοήσει ένα μύθο ως πρό-
σχημα για να του δοθεί η ευκαιρία να πα-
ρουσιάσει τις επιστημονικές γνώσεις της
εποχής του, ιδέα που από όσο γνωρίζω εμ-
φανίζεται για πρώτη φορά. Από αυτή την
άποψη και μόνο το έργο αποτελεί τον πρό-

δρομο των σημερινών μαθηματικών μυθι-
στορημάτων στα οποία θα αναφερθούμε
στη συνέχεια. Οι ίδιες οι επιστημονικές γνώ-
σεις που παρουσιάζονται προκαλούν θλίψη
με τη φτώχεια τους και τη χαμηλή τους ποι-
ότητα. Βλέπει κανείς ότι στο ρωμαϊκό κρά-
τος ο ελληνικός πολιτισμός και η ελληνική
επιστήμη έχουν πέσει σε βαθύ λήθαργο.

Και αφού αναφερθήκαμε στους Ρωμαί-
ους ας επισημάνουμε ένα απόσπασμα από
την Αινειάδα του Βιργιλίου (70-19 π.Χ.),
όπου ο ποιητής, περιγράφοντας τις περιπέ-
τειες της Διδούς, αναφέρεται -κατά πάσα
πιθανότητα χωρίς να το συνειδητοποιεί-
στο ισοπεριμετρικό πρόβλημα, δηλαδή στο
πρόβλημα που ζητά να βρεθεί από όλες τις
κλειστές γραμμές με σταθερή περίμετρο
ποια περικλείει το μέγιστο εμβαδόν:

...αγόρασαν τόση γη - και την ονόμασαν
Βύρσα - όση μπορεί να κυκλωθεί με τη δορά
ενός ταύρου...

Αναφορές στα μαθηματικά θα συναντή-
σουμε και στο έργο του Δάντη. Κι εδώ θα
διακρίνουμε την ίδια διαφοροποίηση ανά-
μεσα στον απέραντο σεβασμό στα μαθημα-
τικά και τη σατιρική, ελαφρά απαξιωτική
διάθεση για τους μαθηματικούς. Έτσι, στο
τρίτο μέρος της Θείας Κωμωδίας, τον Πα-
ράδεισο, τα μαθηματικά εμφανίζονται ως ο
εγγυητής της απόλυτης αλήθειας και της
βεβαιότητας. Το απραγματοποίητο περι-
γράφεται με τους στίχους:

...αν τρίγωνο μπορείς σε μισοκύκλι
χωρίς ορθή γωνία ποτέ να μπάσεις...

Αντίθετα, αυτός που αναζητά την ουτο-
πία παρομοιάζεται

Ως ο γεωμέτρης που όλος βυθισμένος,
τον κύκλο να μετρήσει μα δε βρίσκει στο
νου του το θεμέλιο που έχει ανάγκη...

Το 1865 κυκλοφόρησε η Αλίκη στη χώ-
ρα των θαυμάτων, του άγγλου μαθηματικού
Charles Lutwidge Dodgson (Lewis Carroll).
Το κείμενο είναι γεμάτο έμμεσες αναφορές
στα μαθηματικά, και θα μπορούσε ίσως να
χαρακτηριστεί ως πρόγονος του μαθηματι-
κού μυθιστορήματος, μια και στις σελίδες
του θα διακρίνουμε και τη «μαθηματική» δο-
μή και τα παράδοξα που απορρέουν από τη
μη προσεκτική χρήση της μαθηματικής
γλώσσας.

Ωστόσο, το πρώτο μυθιστόρημα που
ανταποκρίνεται στις προδιαγραφές που θέ-
σαμε πιο πάνω είναι το Flatland (Επιπεδο-
χώρα) του Edwin A. Abbot, που κυκλοφόρη-
σε το 1884. Ο Abbot (1838-1926), άγγλος
ιερέας και δάσκαλος περιγράφει ένα δι-
σδιάστατο κόσμο, ένα κόσμο δηλαδή που πε-
ριορίζεται σ' ένα ιδανικό ευκλείδειο επίπε-
δο. Τα κατώτερα κοινωνικά όντα αυτού του
κόσμου είναι οι γυναίκες, που είναι ευθύ-
γραμμοι τμήματα. Είναι όμως και πολύ επι-

κίνδυνες γιατί με τα άκρα τους μπορούν εύκολα να σκοτώσουν οποιονδήποτε άλλο κάτοικο της Επιπεδοχώρας, πόσο μάλλον που ως μονοδιάστατα όντα μπορούν πολύ εύκολα να κρυφτούν. Οι κατώτεροι κοινωνικά άνδρες είναι τα τρίγωνα. Όσο ανεβαίνει κανείς στην κοινωνική ιεραρχία, τόσο περισσότερες πλευρές αποκτά. Η αφρόκρεμα της κοινωνίας, το εκκλησιαστικό ιερατείο, είναι οι κύκλοι. Ένας από τους κατοίκους της Επιπεδοχώρας, ο A. Square, έχει αδυναμία στη γεωμετρία. Ένα βράδυ ονειρεύεται ότι βρίσκεται στη Γραμμοχώρα (Line-land), ένα μονοδιάστατο χώρο, όπου αντιμετωπίζει τρομακτικές δυσκολίες για να εξηγήσει στους κατοίκους της τι είναι οι δύο διαστάσεις και πώς είναι φτιαγμένος ο κόσμος του. Την άλλη μέρα, δέχεται την επίσκεψη μιας Σφαίρας από τη Χωροχώρα (Spaceland), που τον παίρνει μαζί της, σ' ένα ταξίδι στον κόσμο των τριών διαστάσεων. Επιστρέφοντας, μάταια προσπαθεί να εξηγήσει στους συνεπιπεδοχωρίτες του την τρίτη διάσταση με αποτέλεσμα να διωχθεί και να φυλακιστεί σαν αιρετικός. Το βιβλίο γράφτηκε κατά την περίοδο της ανάπτυξης της γεωμετρίας των n διαστάσεων και επιχειρεί, παρουσιάζοντας τις δυσκολίες που έχει ένα δυοδιάστατο όν να κατανοήσει την τρίτη διάσταση, να διευκολύνει την ενορατική αντίληψη της επέκτασης σε χώρους που έχουν περισσότερες από τρεις διαστάσεις. Ταυτόχρονα αποτελεί μια καυστική σάτιρα της βικτωριανής κοινωνίας με τον πουριτανισμό της, τη μισαλλοδοξία της, τις κοινωνικές της διακρίσεις και την ιδιότυπη θέση της γυναίκας μέσα σ' αυτήν. Το έργο, λοιπόν, έχει αφ' ενός όλα τα χαρακτηριστικά ενός μυθιστορήματος –ο μύθος και η αφήγηση είναι αναπόσπαστα στοιχεία του– και αφ' ετέρου ένα σαφώς μαθηματικό υπόβαθρο, αφού η πλοκή του στηρίζεται θεμελιωδώς σε μαθηματικές έννοιες. Με αυτή την έννοια το χαρακτηρίζουμε ως το πρώτο κυριολεκτικά «μαθηματικό μυθιστόρημα».

Πολλοί συγγραφείς έγραψαν «συνέχειες» της Επιπεδοχώρας (ένας πλήρης κατάλογος περιλαμβάνεται στα [13] και [23]). Η τελευταία, η *Flaterland*, του Ian Stewart, παρουσιάζει και το μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Ο Stewart, γνωστός τόσο για το ερευνητικό του έργο όσο και για τα εξαιρετικής ποιότητας εκλαϊκευτικά βιβλία του, παίρνει τη Βίκυ, δισέγγονη του A. Square, σ' ένα ταξίδι στο χώρο των n διαστάσεων (με n αρχικά ακέραιο και στη συνέχεια κλάσμα), στο υποατομικό σύμπαν, στο χωρόχρονο. Όταν η Βίκυ επιστρέφει στον κόσμο της χρησιμοποιεί την επιστημονική της γνώση για να οργανώσει ένα κοινωνικό-μαθηματικό κίνημα για την απελευθέρωση της γυναίκας. Με

την κατάληξη του έργου του, ο Stewart αναδεικνύει την ιδέα του Βολταίρου ότι η επιστημονική γνώση είναι από τη φύση της επαναστατική.

Μετά τον Abbot, και μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '90, ελάχιστα έργα μπορούν να χαρακτηριστούν ως «μαθηματική λογοτεχνία» με την έννοια που περιγράψαμε πιο πάνω. Υπάρχουν βέβαια αρκετές μυθιστορηματικές βιογραφίες που αναφέρονται σε μαθηματικούς καθώς και αρκετά αστυνομικά μυθιστορήματα όπου το θύμα, ο δολοφόνος ή αυτός που εξιχνιάζει το έγκλημα είναι μαθηματικοί, και αυτή τους η ιδιότητα υπεισέρχεται κατά κάποιο τρόπο στην πλοκή. Όμως κανένα δεν προχωρά πέρα από τα στερεότυπα του «αφηρημένου μαθηματικού», της «σαφήνειας των εξισώσεων», της «αναμφισβήτητης αλήθειας» στα οποία αναφερθήκαμε πιο πάνω. Ο αστυνόμος Μπέκας, ήρωας του Γιάννη Μαρή, που «στο σχολείο αγαπούσε πολύ την Άλγεβρα», που θεωρούσε ότι «όλα είναι στοιχεία μιας μαθηματικής εξίσωσης» και ότι «βήμα-βήμα πηγαίνουμε από το γνωστό στον άγνωστο», αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα.

Οι δεκαετίες του '50 και του '60, χαρακτηρίζονται από την άνθηση της επιστημονικής φαντασίας. Σ' αυτό το λογοτεχνικό είδος τα μαθηματικά παίζουν κατά κανόνα ένα σκοτεινό, για να μην πούμε σκοταδιστικό ρόλο. Επειδή η συντριπτική πλειοψηφία των μυθιστορημάτων αυτού του τύπου στηρίζεται σε μια παραβίαση φυσικών νόμων (κίνηση με ταχύτητα μεγαλύτερη αυτής του φωτός, τηλεμεταφορά, ταξίδια στο παρελθόν και στο μέλλον με στόχο την τροποποίηση του παρόντος κλπ.) γίνεται επίκληση κάποιου συγκεχυμένου μαθηματικού όρου ή τύπου, που εξασφαλίζει τη «νομιμοποίηση» της φυσικής παρανομίας. Η ιδέα «αφού είναι μαθηματικό είναι εγγυημένα αληθές, αλλά έτσι κι αλλιώς δεν το καταλαβαίνει κανένας» είναι όλη κι όλη η συμμετοχή των μαθηματικών στα έργα επιστημονικής φαντασίας.

Εξαιρεση αποτελούν ίσως τα έργα του Ισαάκ Ασίμωφ και ειδικότερα η τριλογία *Foundation*. Εκεί εμφανίζεται μια υποθετική επιστήμη, η Ψυχοϊστορία, που χρησιμοποιώντας τη Στατιστική, τη μελέτη των επαναλήψεων και των κανονικοτήτων και την αυτομοιότητα (που παρουσιάζεται χωρίς να κατονομάζεται) είναι σε θέση να προβλέψει ή ακόμα και να επηρεάσει το μέλλον, όχι σε ατομική αλλά σε μαζική κλίμακα. Παρατηρούμε εδώ μια προαναγγελία των θεωριών του Χάους και της Πολυπλοκότητας που αναπτύχθηκαν 25 χρόνια αργότερα. Επίσης ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα βιβλία του Gregory Benford που στηρίζει την υπόθεσή

του σε έγκυρες από μαθηματική άποψη εξισώσεις, οι οποίες δεν έχουν όμως επαληθευθεί πειραματικά.

Και φτάνουμε στις μέρες μας. Στη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας υπάρχει μια μεγάλη αύξηση στο ρυθμό παραγωγής μαθηματικής λογοτεχνίας. Πρόκειται για κάτι διαφορετικό από τη συνήθη υπερπαραγωγή αγαθών «μιας χρήσεως» της καταναλωτικής κοινωνίας, γιατί τα περισσότερα από αυτά τα βιβλία πραγματοποιούν πολλές εκδόσεις, μεταφράζονται σε πολλές γλώσσες και μερικά από αυτά γίνονται μπεστ σέλερ. Έχουμε λοιπόν μάλλον ένα ρεύμα παρά μια μόδα μαθηματικής λογοτεχνίας. Θα μπορούσαμε να χωρίσουμε αυτό το ρεύμα σε δυο μεγάλες κατηγορίες.

Η πρώτη αποτελείται από έργα που αναφέρονται κυρίως στα Μαθηματικά. Πρόκειται για έργα όπου η μυθοπλασία χρησιμοποιείται ως αφορμή για την παράθεση, ανάπτυξη ή ακόμα και διδασκαλία μαθηματικών εννοιών. Αντιπροσωπευτικότερα δείγματα αυτής της κατηγορίας είναι, χωρίς αμφιβολία, το *Flutterland* του Stewart, στο οποίο ήδη αναφερθήκαμε καθώς και το *Θεώρημα του παπαγάλου* του Denis Guedj. Σ' αυτό το δεύτερο μυθιστόρημα, περισσότερο από την κεντρική πλοκή και τη λύση του μυστηρίου, το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στα επί μέρους κεφάλαια που το καθένα αποτελεί και μια καινούργια έκπληξη, τόσο ως προς το περιεχόμενο όσο και ως προς τον τρόπο παρουσίασης. Άλλοτε ταξιδιωτικό μυθιστόρημα, άλλοτε ιστορικό αφήγημα, ηθογραφία, μελό σε κάποιες στιγμές, καταφέρνει να συμπεριλάβει μια πλήρη απόδειξη της ασυμμετρίας πλευράς και διαγωνίου του τετραγώνου, έστω και σε μορφή ροκ όπερας, εισάγει και μελετά σε πολλαπλά επίπεδα την έννοια της μαθηματικής απόδειξης και φτάνει μέχρι να θίξει θέματα φιλοσοφίας της επιστήμης ενώ ταυτόχρονα δίνει τη συνταγή του ... «όσοσσο μπούκο». Από παιδαγωγική σκοπιά πιστεύω ότι αποτελεί υπόδειγμα της μεθόδου «πολλαπλής προσέγγισης του αντικειμένου», ενώ οι «παραρτήσεις» που περιλαμβάνει είναι μοντέλα καλοσχεδιασμένων μαθημάτων και μπορούν να αποτελέσουν πηγή έμπνευσης για κάθε εκπαιδευτικό.

Πιο εξειδικευμένο, αλλά με την ίδια γλαφυρότητα, το *Επιχείρηση Μεσημβρία* του ίδιου συγγραφέα, αφηγείται την αποστολή δυο επιστημονικών ομάδων από το Παρίσι προς τη Βαρκελώνη και την Δουγκέρκη με στόχο τη μέτρηση του μήκους του μεσημβρινού χρησιμοποιώντας τη μέθοδο του γεωδαιτικού τριγωνισμού. Αιτία, η επιθυμία της γαλλικής εθνότητας να υιοθετήσει μια ενιαία μονάδα μέτρησε-

ως για το μήκος σε συμφωνία με τις ιδεολογικές, τις ηθικές και διοικητικές επιλογές της γαλλικής επανάστασης.

Σε ολόκληρο το διαφορετικό στυλ είναι τα βιβλία του Κάρλο Φραμπέτι. Σ' αυτά, ιδιαιτέρως στο *Βιβλίο Κόλαση*, η ίδια η δομή του μύθου είναι μαθηματική ενώ η πλοκή τους αναπτύσσεται ως μαθηματικός αλγόριθμος. Ο συγγραφέας, όπως και ο Δάντης στη Θεία Κωμωδία, τοποθετεί τον πρωταγωνιστή του στον πυθμένα της κολάσεως, που σημειωτέον είναι μια βιβλιοθήκη. Για να γλιτώσει ο ήρωας οφείλει να ανέβει έναν προς ένα τους κύκλους της κολάσεως – δηλαδή τα διάφορα τμήματα της βιβλιοθήκης. Για να το πετύχει αυτό πρέπει να νικήσει τον βιβλιοθηκάριο-δεσμοφύλακά του, δείχνοντας την υπεροχή του στην κατανόηση των μαθηματικών εννοιών. Για παράδειγμα, καταφέρνει να ελευθερωθεί από τα θεμέλια της κολάσεως παγιδεύοντας τον φύλακα-δαίμονά του με το παράδοξο του Ράσσελ, αποδρά από το ένατο κύκλο χρησιμοποιώντας την αρχή της επαγωγής στο σύνολο των φυσικών αριθμών, από τον όγδοο εκμεταλλευόμενος τη δομή των ακεραίων και ούτω καθεξής.

Τα μαθηματικά και η λογοτεχνία, αποτελούν το θέμα του βιβλίου του Τόμας Φόγκελ, *Το τελευταίο παραμύθι του Μιγκέλ Τόρρες ντα Σίλβα*. Ο κεντρικός ήρωας, φοιτητής των Μαθηματικών και εγγονός ενός ξακουστού παραμυθά, αναζητά, με τη βοήθεια του δασκάλου του, τους κοινούς δρόμους της μυθοπλασίας και της μαθηματικής τέχνης.

Η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει μυθιστορήματα που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο αναφέρονται στους μαθηματικούς. Σ' αυτήν θα συμπεριλάβουμε μυθιστορήματα στα οποία κάποιοι από τους χαρακτήρες είναι μαθηματικοί και η δράση τους μέσα στην πλοκή καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από αυτή τους την ιδιότητα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της κατηγορίας είναι ο *θείος Πέτρος και η εικασία του Γκόλντμπαχ* του Απόστολου Δοξιάδη καθώς και οι *Άγριοι Αριθμοί* του Philibert Schogt.

Στο πρώτο από αυτά τα βιβλία, παρουσιάζονται η ζωή, τα οράματα, οι απογοητεύσεις ενός μαθηματικού που έχει αφιερώσει τη ζωή του στην επίλυση ενός από τα πιο ονομαστά ανοικτά προβλήματα των μαθηματικών, της εικασίας του Γκόλντμπαχ. Παρόλο που ο ίδιος ο θείος Πέτρος είναι φανταστικό πρόσωπο, έρχεται μέσα στο κείμενο σε επαφή με αληθινά πρόσωπα, των οποίων ο συγγραφέας έχει πετύχει να διατηρήσει τα βασικά χαρακτηριστικά. Ας σημειώσουμε ακόμα ότι το έργο του Δοξιάδη είναι εκείνο που άνοιξε το δρόμο στη σύγχρονη έκδοση της μαθηματικής λογοτε-

χνίας, αφού είναι το πρώτο που κυκλοφόρησε στη δεκαετία του '90.

Στο ίδιο μήκος κύματος κινούνται και οι *Άγριοι Αριθμοί*. Οι χαρακτήρες του έργου είναι όλοι φανταστικοί, έχουν όμως δημιουργηθεί με μια επιτυχημένη σύνθεση υπαρκτών προσώπων. Το ίδιο φανταστικό είναι και το κεντρικό πρόβλημα των *Άγριων Αριθμών*, έχει όμως όλα τα χαρακτηριστικά υπαρκτών ανοικτών προβλημάτων, κάτι που κάνει την πλοκή ιδιαίτερα ρεαλιστική.

Σ' αυτή την κατηγορία εντάσσεται και η βραβευμένη κινηματογραφική ταινία *Good Will Hunting* (Ο ταλαντούχος κύριος Χάντιγκ) του Gus Van Sant.

Και αφού αγγίξαμε τη show business ως επισημάνουμε ότι η θεατρική παραγωγή έχει σημαντική συμμετοχή στο κύμα της μαθηματικής λογοτεχνίας. Ο πρώτος διδάσας της σύγχρονης εποχής είναι χωρίς αμφιβολία ο Tom Stoppard. Το έργο *Arcadia* (1993) είναι σύμφωνα με τον Robert May –έναν από τους θεμελιωτές της σύγχρονης θεωρίας του Χάους και της Πολυπλοκότητας– ένα παιχνίδι ανάμεσα σε τρία θέματα, την αρχιτεκτονική κήπων, την πολυμάθεια του Byron και το Χάος. Πιο πρόσφατο, το *Proof* του David Auburn (που το απολαύσαμε πέρσι και στη σκηνή του θεάτρου Μουσούρη) διερευνά τα όρια ανάμεσα στη μαθηματική ιδιοφυΐα και την τρέλα με φόντο μια μαθηματική απόδειξη. Μια μαθηματική απόδειξη –και τι απόδειξη, την απόδειξη του Gödel ότι στις μαθηματικές θεωρίες υπάρχουν και μη αποδείξιμες προτάσεις– ασχολείται και το πρόσφατο έργο του Απόστολου Δοξιάδη *Incompleteness* που ανέβηκε για έξι πειραματικές παραστάσεις τον Ιούλιο του 2003 στην Αθήνα. Η απόδειξη της Μη Πληρότητας συνδυάζεται με μια μυθοπλαστική –αν και βασισμένη σε πραγματικά στοιχεία– περιγραφή των τελευταίων ημερών του Gödel στο νοσοκομείο όπου για 17 μέρες αρνήθηκε να πάρει οποιαδήποτε τροφή. Το θέμα «παραφροσύνη και ιδιοφυΐα» κυριαρχεί και στο *A Beautiful Mind*, τη μυθιστορηματική βιογραφία του John Nash που έγραψε η Sylvia Nasar και έγινε πρόσφατα κινηματογραφική ταινία.

Οι μυθιστορηματικές βιογραφίες δεν αποτελούν βέβαια νέο λογοτεχνικό είδος αλλά, ακολουθώντας τα σημάδια των καιρών, έχουν πρόσφατα στραφεί και αυτές προς τους μαθηματικούς. Ενδεικτικά αναφέρουμε το *The French Mathematician* του Tom Petsinis (η ζωή του Evariste Galois) και το *The Man Who Loved Only Numbers* του Paul Hoffman (βιογραφία του Paul Erdős).

Θα κλείσουμε αυτή την ανασκόπηση με δυο ιδιότυπα μυθιστορήματα που χωρίς να εντάσσονται σε κάποια από τις πιο πάνω

κατηγορίες έχουν στοιχεία απ' όλες. Ως λογοτεχνικά είδη θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν στην κατηγορία του «μεταμοντέρνου» μυθιστορήματος, όσο επισφαλής και πρόσκαιρος και αν είναι αυτός ο χαρακτηρισμός. Πρόκειται για *Το χαμόγελο του Τούρινγκ* (που ήδη κυκλοφορεί αναθεωρημένο με το νέο τίτλο *Τούρινγκ, μαθήματα αγάπης*) του Χρίστου Παπαδημητρίου και για την *Αρχή του Ντ' Αλαμπέρ* του Andrew Crumey.

Η πληροφορική, τα ελληνικά νησιά, ο έρωτας, οι μαθηματικοί κώδικες, το σεξ αποτελούν το εκρηκτικό μείγμα του πρώτου από τα δύο μυθιστορήματα. Στη νέα του έκδοση το έργο φέρει τον τίτλο, *Τούρινγκ, μαθήματα αγάπης*. Τούρινγκ είναι το όνομα ενός κορυφαίου μαθηματικού και ταυτόχρονα το όνομα ενός προγράμματος υπολογιστή που παίζει σημαντικό ρόλο στην πλοκή του έργου, το οποίο φέρει την υπογραφή του διάσημου συμπατριώτη μας.

Η *Αρχή του Ντ' Αλαμπέρ* είναι ένα τρίπτυχο μυθιστόρημα, δομημένο πάνω στο μοντέλο της Εγκυκλοπαίδειας, στην οποία ο Ντ' Αλαμπέρ υπήρξε βασικός συνεργάτης. Το πρώτο μέρος είναι μια κλασική μυθιστορηματική βιογραφία του κορυφαίου μαθηματικού που συμπλήρωσε, επαναδιατύπωσε και γενίκευσε το έργο του Νεύτωνα. Με περισσή τέχνη ο συγγραφέας ζωντανεύει μέσα από την αφήγηση της ζωής τού ήρώα του την ατμόσφαιρα των παρισινών σαλονιών, το κλίμα της επιστημονικής επανάστασης και του Διαφωτισμού. Το γνώριμό μας θέμα της επιστημονικής αυθεντίας που δυσκολεύεται στην κοινωνική ένταξη ενώ δείχνει μια απελπιστική αφέλεια σε όλα τα θέματα που ξεπερνούν την επιστήμη του, έχει κι εδώ κυρίαρχο ρόλο. Το δεύτερο μέρος, μια φανταστική περιπλάνηση στους πλανήτες του ηλιακού μας συστήματος, είναι και το κατ' εξοχήν «μαθηματικό» μέρος. Πάντα με ποιητική διάθεση ο συγγραφέας αγγίζει θέματα όπως η πλειότιμη λογική, ο χωρόχρονος, οι πιθανότητες. Τέλος, το τρίτο μέρος προσφέρεται για ανάγνωση σε πολλαπλά επίπεδα αφού άλλοι θα διαβάσουν σ' αυτό μια συλλογή από πρωτότυπες ιστορίες, ενώ κάποιοι άλλοι θα διακρίνουν πως πρόκειται για μια εφαρμογή στην πράξη του θεωρητικού πλαισίου που αναπτύσσεται στο δεύτερο μέρος.

Βρισκόμαστε λοιπόν μπροστά σε μια κυριολεκτική άνθηση της μαθηματικής λογοτεχνίας. Το φαινόμενο καταδεικνύει αναμφισβήτητα το αυξημένο ενδιαφέρον του κοινού αν όχι «για τα», τουλάχιστον «γύρω από τα» μαθηματικά. Δεν είναι σίγουρο ότι αυτό το ενδιαφέρον σηματοδοτεί και μια μεταστροφή από το αρχέγονο δέος

προς τα μαθηματικά που χαρακτηρίζει τον περισσότερο κόσμο, καμιά φορά ακόμα και τους ίδιους τους μαθηματικούς. Αναμφίβολα όμως υπογραμμίζει την ύπαρξη μιας μεγάλης ευκαιρίας και μ' αυτό τον τρόπο αποτελεί μια πρόκληση. Η εκπαίδευση έχει πολλά να διδαχθεί από την επιτυχία της μαθηματικής λογοτεχνίας. Καλείται να ποικίλλει τις μεθόδους της για να καταφέρει να αντικαταστήσει το μονότονο «θεώρημα-απόδειξη-ασκήσεις» από μια διδασκαλία πιο ευέλικτη, πιο κοντά στην εμπειρία και τα πραγματικά προβλήματα, να υιοθετήσει την πολλαπλή προσέγγιση αναγνωρίζοντας ότι όλα τα παιδιά δε συλλαμβάνουν με τον ίδιο τρόπο τη γνώση, να εντάξει αυτά που διδάσκει στο ιστορικό τους πλαίσιο, να πάψει να χρησιμοποιεί τα μαθηματικά ως μέσο κοινωνικής επιλογής και να τα θεωρήσει κυρίως ως φορέα παιδείας και αγωγής. Αν δεν τα καταφέρει, οι σκληροί νόμοι της αγοράς θα επικρατήσουν, ό,τι κι αν αυτό συνεπάγεται.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- [1] Edwin A. Abbot, *Flatland – A Romance in Many Dimensions*, Dover, 1992.
- [2] Αισχύλος, *Προμηθεύς Δεσμώτης*.
- [3] Αριστοφάνης, *Όρνιθες*.
- [4] Isaac Asimov, Foundation, Bantam Books, 1991.
- [5] Lynne Butler, «Review of A Beautiful Mind», *Notices of the AMS*, v. 49, 4, April 2002.
- [6] Andrew Crumey, *Η αρχή του ντ' Αλαμπέρ*, Αθήνα, Πόλις, 2002.
- [7] Matt Damon, Ben Affleck, Gus Van Sant, *Good Will Hunting: A Screenplay*, New York, Miramax, 1997.
- [8] Dante Alighieri, *Θεία Κωμωδία*, (Μετ. Ν. Καζαντζάκη), Αθήνα, Δίφρος 1954.
- [9] Απόστολος Δοξιάδης, *Ο θεός Πέτρος και η εικασία του Γκόλντμπαχ*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1992.
- [10] Denis Guedj, *Το θεώρημα του παπαγάλου*, Αθήνα, Πόλις, 1999.
- [11] Denis Guedj, *Επιχείρηση Μεσημβρία*, Αθήνα, Τραυλός, 2002.
- [12] Denis Guedj, *Το μέτρο του κόσμου*, Αθήνα, Τραυλός, 2002.
- [13] Alex Kasman, *Mathematical Fiction*, web site, <http://math.cofc.edu/faculty/MATHFICT>
- [14] Sylvia Nasar, *A Beautiful Mind*, New York, Touchstone Books, 2001
- [15] Χρίστος Παπαδημητρίου, *Το χαμόγελο του Τούρινγκ*, Αθήνα, Λιβάνης
- [16] Πλάτων, *Θεαίτητος*
- [17] Tom Petsinis, *The French Mathematician*, New York, 1998.
- [18] Philibert Schogt, *Οι άγριοι αριθμοί*, Αθήνα, Πόλις, 2001.

- [19] Simon Singh, «Η φαντασία στην υπηρεσία των αριθμών», εφημερίδα *Καθημερινή*, σελ. 43, 10/9/2000.
- [20] W. H. Stahl & E. L. Burge, *Martianus Capella and the Seven Liberal Arts*, New York, Columbia University Press, 1977.
- [21] Ian Stewart, *Φλάτερλαντ*, Αθήνα, Τραυλός, 2002.
- [22] Malba Tahan, *Ο άνθρωπος που μετρούσε*, Κάτοππο, 2002.
- [23] Jody Trout, «Review of Flatterland», *Notices of the AMS*, v. 49, 4, April 2002.
- [24] Κάρλο Φραμπέτι, *Το βιβλίο κόλαση*, Opera, 2003
- [25] Thomas Vogel, *Το τελευταίο παραμύθι του Μιγκέλ Τόρρες ντα Σίλβα*, Κριτική, 2003

ΤΑ ΓΑΚ ΣΑΜΟΥ ΚΑΙ Η ΔΙΑΣΩΣΗ ΤΗΣ ΣΥΜΛΟΓΙΚΗΣ ΜΝΗΜΗΣ

Με αφορμή το βιβλίο:

Χ. Ν. Λάνδρος, *Η μετεπαναστατική Σάμος σε υποτέλεια. Το πρώτο πρωτόκολλο αλληλογραφίας της Ηγεμονίας, 1834-1835*, Πνευματικό Ίδρυμα Σάμου "Νικόλαος Δημητρίου", Αθήνα 2001, 709 σελ.

Αλεξάνδρα Σφοίνη

ΤΟΠΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ και αρχεία ήταν το αντικείμενο ενός επιστημονικού διημέρου που διοργανώθηκε από το Ιστορικό Αρχείο Σάμου στις 26-27 Απριλίου 1991 – στο πλαίσιο μιας σειράς παρεμβάσεων των ΓΑΚ με σκοπό την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της κοινωνίας για τον ρόλο των περιφερειακών αρχείων¹ – του οποίου τα Πρακτικά κυκλοφόρησαν την επόμενη χρονιά με την οικονομική υποστήριξη του Δήμου Σαμίων, αποτελώντας το πρώτο στην ουσία αυτοτελές δημοσίευμα του τοπικού Αρχείου². Επειτακή, θα έλεγε κανείς, η δημοσίευση μετά δέκα έτη μιας μελέτης που υπογράφεται από τον προϊστάμενό του Χρίστο Λάνδρο, ο οποίος από το 1989 συμβάλλει αδιάλειπτα και καθοριστικά στη διαμόρφωση της σύγχρονης φυσιογνωμίας του σαμιακού Αρχείου. Πρόκειται για την έκδοση του πρώτου πρωτοκόλλου της Ηγεμονίας, στο οποίο καταγράφονται οι πράξεις της διοίκησης αμέ-

Η Αλεξάνδρα Σφοίνη είναι Ιστορικός, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

σως μετά την εγκαθίδρυση του ηγεμονικού καθεστώτος (1834-1835), με εκτενή ιστορική εισαγωγή. Το βιβλίο αφιερώνεται στη μνήμη του Αλέξη Σεβαστάκη που υπήρξε από τους πρωτεργάτες στην αξιοποίηση του ιστορικού αρχειακού υλικού, πράγμα που συνάδει με τους προβληματισμούς εκείνης της αρχειονομικής και συνάμα ιστορικής συνάντησης κατά την οποία έγινε μια πρώτη χαρτογράφηση των σαμιακών αρχείων συλλογών και των ζητούμενων της έρευνας σχετικά με την ιστορία της Σάμου³.

Το Αρχείο Σάμου έχει μακρά ιστορία. Ιδρύθηκε το 1882 επί Ηγεμονίας, όπως ονομάζεται η ιστορική περίοδος κατά την οποία η Σάμος αποτελούσε ημιαυτόνομο κρατίδιο υπό την επικυριαρχία της Πύλης, διοικούμενο από χριστιανό, συνήθως Φαναριώτη ηγεμόνα, για την εναπόθεση των αρχείων της ηγεμονικής διοίκησης με την ονομασία Δημόσιον Αρχαιοφυλακείον⁴. Μετά την ένωση με την Ελλάδα (1912) μεταβλήθηκε σε δημόσια υπηρεσία υπαγόμενη στο Υπουργείο Εσωτερικών και εποπτευόμενη από τα ΓΑΚ (όπως και τα Αρχεία Επτανήσου και Κρήτης), αρμόδια για την έκδοση αντιγράφων συμβολαιογραφικών και ληξιαρχικών πράξεων. Την ονομασία Ιστορικό Αρχείο διατήρησε από το 1938 ως το 1991, οπότε μετονομάστηκε σε Γενικά Αρχεία του Κράτους - Αρχεία Νομού Σάμου.

Ως εκ τούτου ο κύριος όγκος του ιστορικού υλικού αποτελείται από τα αρχεία της ηγεμονικής διοίκησης, όσα δεν καταστράφηκαν από αμέλεια ή ανώμαλες πολιτικές καταστάσεις, στα οποία προστέθηκαν λίγες συλλογές εγγράφων της προεπαναστατικής και επαναστατικής περιόδου της Σάμου, δωρεά τοπικών φορέων ή αγορασμένες από τα ΓΑΚ στα 1936-38. Νεότερα αρχεία του 20ού αιώνα άρχισαν να επισημαίνονται και να εισάγονται μετά το 1989 με αργούς ρυθμούς οφειλόμενους σε ανεπάρκειες τόσο κτιριακές όσο και του έμψυχου δυναμικού: η στενότητα του νεοκλασικού κτιρίου της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης, στην προκυμαία, που φιλοξενούσε το Αρχείο, παρά τις φιλότιμες προσπάθειες του διμελούς προσωπικού (άρτι αποσπασμένου τότε από τη Μέση Εκπαίδευση), δυσχέραινε τις προσκτήσεις, καθώς και την πρόσβαση στο ιστορικό υλικό που στοιβαζόταν αταξινόμητο σε χώρους της Βιβλιοθήκης.

Αυτή η συνήθης για τα περιφερειακά αρχεία θλιβερή εικόνα⁵ καθίσταται αναστρέψιμη μετά τη μεταστέγαση στο διόροφο λιθόκτιστο κτίριο των πρώην σωφρονιστικών και στη συνέχεια (ως το 1968) επανορθωτικών φυλακών Σάμου. Εξοικοδομημένο το 1882 επί ηγεμόνα Κωνσταντίνου Αδυσίδα, η οποία πραγματοποιήθηκε με αρκε-